

Geschiedenis van Loewoe'

H. POL

Geological Survey

1880

Nederlandsch-Indië is uit bestuursoogpunt gezien in tweeërlei soort grondgebied verdeeld: a. Gebied waar de Regeering rechtstreeks door middel van haar ambtenaren bestuurt; b. waar aan de Inlandsche vorsten een beperkt recht van zelfbestuur is gelaten.

Eén van de rijkjes in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, die onder zulk een Inlandsch-Zelfbestuur gesteld zijn, is Loewoe'.

Loewoe' strekt zich uit om de noordelijke helft van de golf van Bone en heeft een oppervlakte weinig kleiner dan die van Nederland. De oostelijke oever van de Bonegolf wordt bijna geheel door Loewoe' in beslag genomen, de westelijke tot waar het zelfbesturend landschap Wadjo' begint. Wadjo' behoort met de zelfbesturende landschappen Bone en Soppeng tot de Afdeeling Bone. Het was in vroeger jaren een republiek, door veertig vorsten of regenten geregeerd, met één hoofdvorst, drie rangreng's, drie bate-lampo's, drie poenggawa's en dertig aroeng ma-bitjara's, tezamen veertig regeerders. De geschiedenis, uit mondelinge mededeeling bij de Toradja's opgeteekend, vertelt ons, dat het rijk uit zeven uit Loewoe' gevluchte gezinnen ontstond. De tirannie van den toen regeerenden vorst in Loewoe' niet langer duldende, vestigden zij zich bij de Tjenranarivier en het Tempemeer, waar zij tot goeden welstand kwamen. Een afstammeling van het vorstengeslacht van Kaëro, ook wel Kawero genoemd, Poeang Gonggang ri Lembang voegde zich bij hen en huwde daar. Hij werd tot hoofdvorst, Aroe' Matowa, gekozen. Onder zijn regeering kon het rijk zich vele jaren handhaven, zoowel tegen het opdringen van Bone uit het zuiden, als van Loewoe' uit het noorden. Een Boegineesche legende verhaalt van een aan huidziekte lijdende prinses van Loewoe', die men op een vlot zet en weg laat drijven. Zij komt aan land in het tegenwoordige Wadjo'. Door zich door een witten buffel te laten likken, geneest zij. Zij huwt met een Boneschen prins. Zij en haar volgelingen zijn de ontginners van het land Wadjo'.

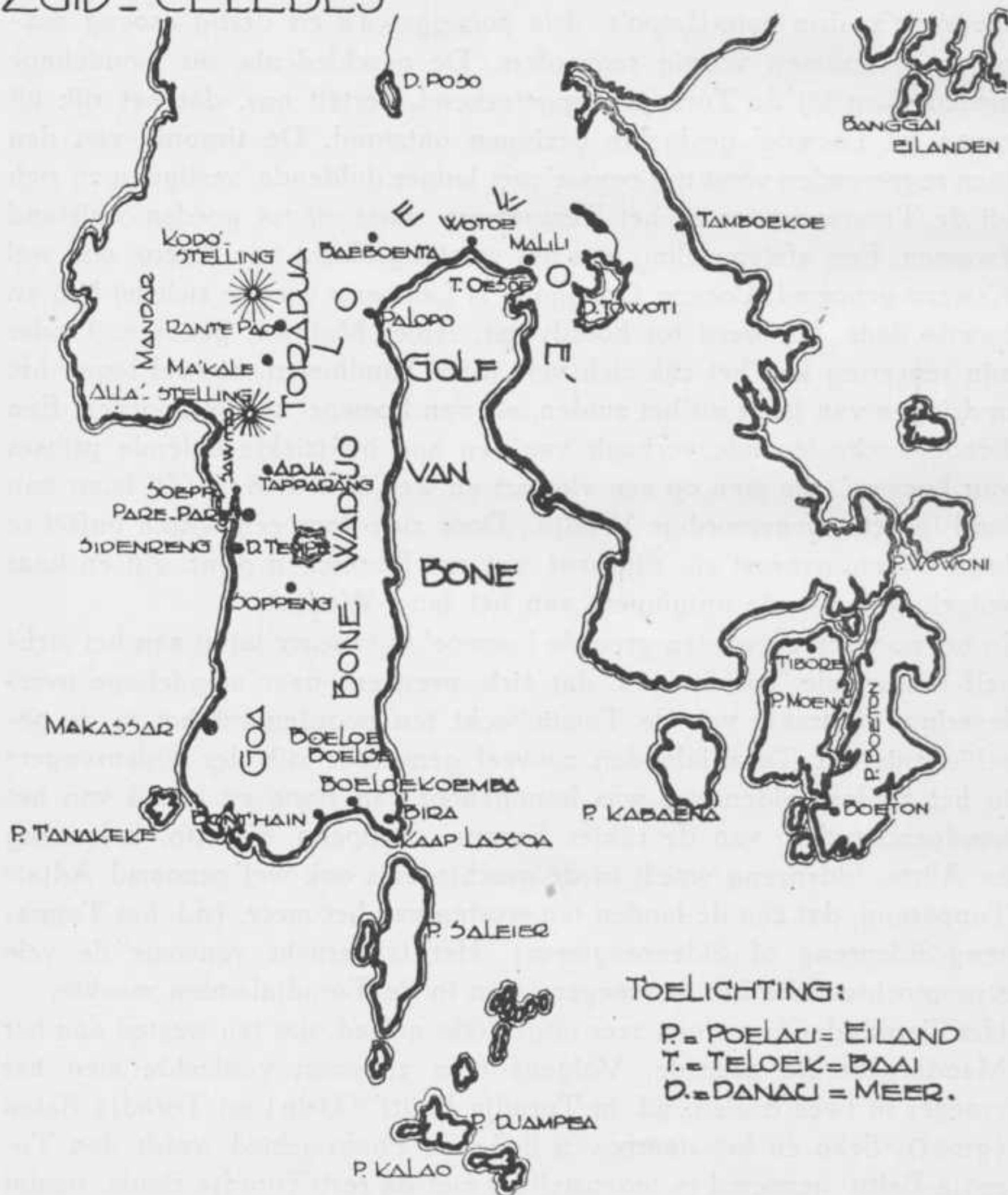
In het noorden en westen grensde Loewoe' in vroeger jaren aan het zichzelf besturende Toradjaland, dat zich, eveneens naar mondelinge overlevering, uitstreckte van de Tominibocht ten noorden tot het in de geschiedenis der Toradjalanden zooveel genoemde rijk der Sidenrengers in het zuiden. Sidenreng was bondgenoot van Bone en hoofd van het bondgenootschap van de rijkjes Soeppa', Rappeng, Sawitto, Sidenreng en Alitta. Sidenreng wordt in de geschiedenis ook wel genoemd Adjat-Tappareng, dat zijn de landen ten westen van het meer, (n.l. het Tappareng-Sidenreng of Sidenrengmeer). Het is berucht vanwege de vele strooptochten, die het in vroeger jaren in de Toradjalanden maakte.

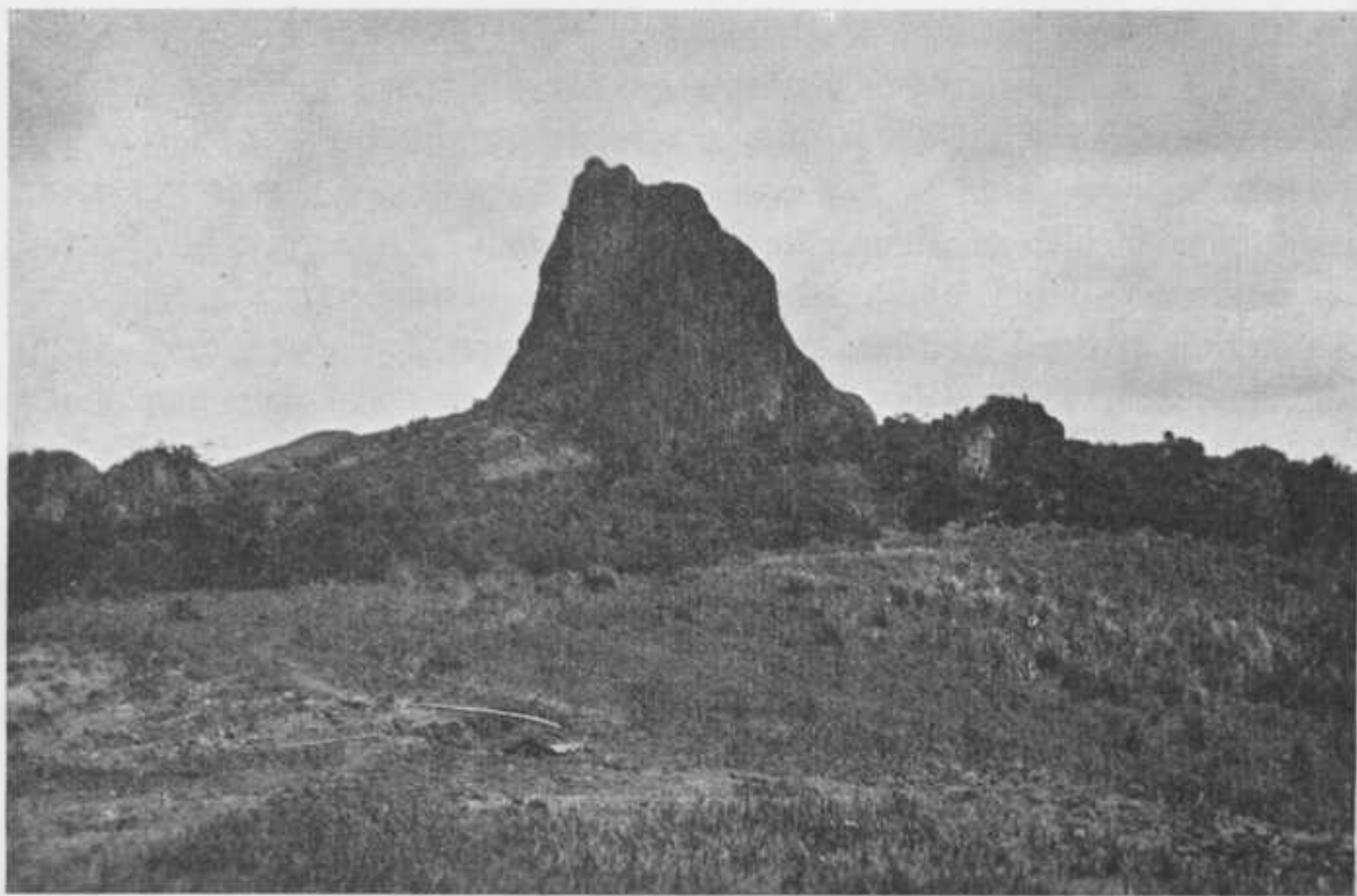
Het Toradjaland was een zeer uitgestrekt gebied, dat ten westen aan het Mandargebergte grensde. Volgens mijn zegsman verdeelde men het vroeger in twee deelen, n.l. in Toradja Baitti' (klein) en Toradja Batoa (groot). Seko en het daarboven liggende Posso-gebied wordt dan Toradja-Baitti' genoemd in tegenstelling met de rest Toradja-Batoa, omdat

Sangalla' met de Boentoe Kawero of Kaëro (de berg waar de eerste stamvader op woonde) het stamland heet van de stichters van de rijken Toradja, Loewoe' en Goa.

Toradja Baitti' is later onder suprematie van Loewoe' gekomen. Ook zegt Loewoe' suprematie uit te oefenen over Toradja-Batoa. Het Posso-Toradja-volk, dat nimmer den band der nationaliteit kende en in z'n volksverband niet verder kwam dan tot de vorming van stammen, had weinig moeite met de erkenning van de oppermacht van Loewoe'. Loewoe' zelf stelde zich tevreden met de uitwendige erkenning van zijn heerschappij en de schatting, die hem als bewijs daarvan moest worden aangeboden.

ZUID-CELEBES

... de berg, waar de eerste
stamvader op woonde

Deze overheersching van Loewoe' over het Posso'-Toradjaland eindigde in 1906, toen het Nederlandsch Gouvernement zich daadwerkelijk met het bestuur van Loewoe' ging bemoeien. Voor het Sa'dan-Toradjaland, dat deze overheersching steeds meent te moeten bestrijden, werd zij toen administratief geregeld. Hoewel Loewoe' tegenover dit gebied zelfs niet verder gaat dan het eischen van de uitwendige erkenning, levert het toch steeds bezwaren op. De Vorsten van Toradja Batoa beschouwen zich als broeders van die van Goa en Loewoe' en spreken in dit verband dan ook altijd van de talloe bato'na. Van een overheersching van Loewoe' voor de komst van het Nederlandsch Gouvernement willen zij in hun mededeelingen nooit iets weten.

Uit de vele afstammingsverhalen, die naar gelang van plaats en omstandigheden weer met andere mythische bijzonderheden doorweven zijn, kunnen de volgende feiten worden gedistilleerd. In den grijzen voortijd werd een land ten noorden door een groote zee van Celebes gescheiden, bedreigd door een uit het westen komenden vijand. Hij kwam met prauwen over zee en was sterk in getal. De regeerder van het land riep zijn onderdanen bijeen en vroeg raad. Eén van zijn legeraanvoerders bood aan, met z'n bende den vijand te weerstaan. Uit alle deelen van het land wist hij een leger van 5 à 6000 man op de been te brengen. Hij wachtte de landing van den vijand niet af, maar voer hem in prauwen tegemoet. Op zee werden zij door een hevigen storm overvallen. Tot een treffen met

den vijand kwam het niet. Vanwege den storm, die dagen lang aanhield, dreven zij af en strandden eindelijk op een voor hen onbekend eiland. Door hun lang rondzwalken op zee was de proviand op, zoodat zij besloten aan land te gaan. Dit was woest en onbewoond, wat hen deed besluiten zich hier voorloopig te vestigen. Diep in hun hart bleef altijd de angst voor den vijand uit het westen. De herinnering aan hun land van herkomst deed hen met eerbied denken aan het noorden, waar zij den oorsprong van het leven zien. Daartegenover werd toen het zuiden het doodenrijk. In den huizenbouw, die altijd noord-zuid is, komt dit nog tot uiting. In den vorm van het dak van de huizen bewaren zij de herinnering aan de prauw. In zeer veel afstammingsverhalen hoort men het eiland Pongko' als plaats van aankomst noemen, vanwaar men trok naar Rante Boelaan, waarschijnlijk een plaats tusschen Polewali en Mamasa, dat vroeger bij een hooger waterstand der zee een kustplaats moet zijn geweest, verder naar Limbong, Roera e.a. Het is moeilijk meer na te gaan waar deze plaatsen geweest zijn. De naam Pongko' is nergens meer als plaatsnaam bekend. Door bodembewegingen, die op kleine eilanden veel zijn waargenomen en die op Celebes zeker ook plaats gehad hebben, kan zoo heel veel veranderd zijn. „Wij weten,” zoo schrijft de Heer E. C. Abendanon, m.i. in een artikel over de oude beddingen der Sa'danrivier, „dat Midden en Zuid Celebes in neogeenen en vermoedelijk ook oudkwartieren tijd van elkaar gescheiden waren door een ondiepe zee. In het westelijk gedeelte van die zee hebben de Mamasa- en Sa'dan-stroommen hun deltagebieden gevormd.” Roera is een plaats langs den grooten weg tusschen Enrekang en Ma'kale. In alle verhalen over volksvestiging, die plaatselijk verschillen, hoort men, al naar de plaats waar het verhaal zich afspeelt, een berg noemen als woonplaats van den eersten mensch. In het Toradjaland gaan veel van deze verhalen terug naar Roera, van waaruit de groote verspreiding der Toradja's tot stand kwam. In Palopo daarentegen gaan zij terug naar het eilandje Boeloe' Polo. In alle verhalen ziet men dan het volk van het zuiden naar het noorden trekken. Het meest versch in het geheugen ligt de afstamming van de vorstengeslachten. Is het misschien de aanvoerder van de op Celebes gestrande strijdmacht uit het land van het noorden, die zich op de Kandora in Sangalla' vestigde? Poeang Tamboro Langi', ook wel Karaëng Kasoemba genoemd, wordt als hemelvorst vereerd en is de stamvader van alle vorstengeslachten op Celebes:

To mellao i langi'
 To toeroen di bentoën
 To ombo' di batara enz.

(Degene die van den hemel is afgedaald
 Die van de sterren is neergekomen
 Die opkwam aan het uitspansel. enz.)

Zijn kleinzoon Laki Padada huwde met een Goasche schoone, die na het overlijden van den vierden vorst van Goa, Karaëng Katangka, uit den hemel was gedaald en door de Goareezen Toemanoeroenga genoemd wordt. In de Toradja-verhalen wordt zij Karaëng Lolo genoemd, doch is dan een dochter van Batara Goeroe en Batara Lolo. Laki Padada vestigde zich in Goa en werd daar volgens mijn Toradja-zegsman vorst onder den naam van Karaëng to i Radja to Battoe i Rate.

Op de Rante Mario, een top van het Latimodjong-gebergte, verdeelde hij aan zijn drie zoons geheel Zuid-Celebes.

Tenna di e' te' toetinting
Lan Rante Mario
tonna dipatalloeng tempe' toe padang
lan Batoe Bolong.

(Toen de draad gespannen was
Op de Rante Mario,
Toen het land in drie deelen verdeeld werd
Op de Batoe Bolong.)

Zijn zoon Pattala Merang kreeg het gebied van de Mappolo Lembang, een zijtak van de Sa'danrivier, tot Goa en de omliggende eilanden en werd Somba ri Goa. Zijn zoon Pattala Boenga werd regeerder over het gebied ten noorden van Bone Poete en ten oosten van de Boentoe Poeang en kreeg den titel Datoe i Warë' of Pajoeng ri Loewoe'. Zoo kreeg zijn derde zoon Pattala Bantang het gebied boven de Mappolo Lembang tot de Tomini-bocht en werd Poeang Matasak ri Toradja.

Ter bevestiging van deze verdeeling kreeg ieder zijn eigen symbolen of rijkssieraden. Aan het bezit van die waardigheidsteekenen, ook wel rijkssymbolen genoemd, ontleenen inlandsche vorsten hun gezag. In Loewoe' noemt men deze voorwerpen „aradjang”, dat letterlijk grootheid, macht beteekent. Als vorstelijke erfstukken, die Laki Padada zijn zonen meegaf, worden voor de Somba ri Goa genoemd een zwaard, „soedan” geheeten, een oud weefsel (mawa'), dat den naam „Samparadja” draagt, en een tweede zwaard, „gole” genoemd. De Datoe ri Loewoe' kreeg als waardigheidsteeken een zwaard met gouden gevest en scheede, „Boenga' aroe'”, dat tot op den huidigen dag alleen de Datoe mag dragen, een oud weefsel (mawa'), „Kalapendang” of „Soelengka” geheeten en een tweede zwaard „la karoeroeng”, dat alleen de Opoe Patoenroe mag dragen. De Poeang Matasak ri Toradja kreeg een zwaard, „Maniang”, een oud weefsel (mawa'), „Bate' Manoeroen” en een kralen weefsel (kandaoere), „pattara” geheeten. De rijkssieraden van Loewoe', die later sterk in getal zijn toegenomen, werden in het paleis van den vorst in een kamer, behangen met gordijnen van verschillend gekleurd katoen, bewaard. Door

.... In den vorm van het dak
van de huizen bewaren zij de
herinnering aan de prauw

de aanwezigheid van deze ornamenten is het paleis tot een gewijde plaats geworden. In tijden van misgewas, epidemische ziekten enz. worden er offers aangebracht, waaruit ons duidelijk wordt, dat deze voorwerpen als fetisjen kunnen worden aangemerkt.

Pattala Boenga, die Datoe ri Loewoe' werd, huwde met een nakomeling van Sawerigading, wiens mythe in de „la Galigo"-gedichten bezongen wordt. Deze Sawerigading wordt zoowel in Loewoe' als in Bone vereerd als de stichter van adë's en pemali's. Ook om hem ontstonden vele mythische afstammingsverhalen, die inzonderheid betrekking op Malili hebben. Hij was een „aroe'lili' ", die op het eilandje Boeloe' Polo in het N.O. van de Bonegolf op aarde kwam en te Oesoe aan de Tjerekanrivier in Malili op even legendarische wijze in zee verdween (ditenrëllëng).

In de 12e tot en met de 15e eeuw was Loewoe' het grootste en machtigste rijk van Celebes. De vorsten uit dien tijd zwaaiden niet alleen hun scepter over Loewoe', maar tevens over Wadjo', een deel van Bone en Boelo-Boelo. Zij wisten zelfs hun veroveringen voort te zetten tot om den hoek van Lassoa tot aan Boeloekoemba. Maar hiermee was het hoogste punt van Loewoe's eer en macht bereikt. Verdeeldheid in eigen gelederen bracht het land tot geleidelijk verval. De vorst van Goa bood aan weer

orde op zaken te komen stellen, wat de toen heerschende vorst, waarschijnlijk Datoe ri Baloeboe, afwees.

Toemapa'risi' Kallonna, de in het begin van de 16e eeuw regeerende Somba van Goa, besloot toen in bondgenootschap met den vorst (Mangkaoe') van Bone om Loewoe' te beoorlogen. Loewoe' werd verslagen en schatplichtig gemaakt aan Goa (matto Goa).

Door het huwelijk van Pëtta Matinroë ri Warë' met de zuster van den vorst van Goa, Karaëngë Balla' ri Boegisika werd deze overheersching in een bondgenootschap omgezet, zoodat de vorst van Loewoe' z'n eer, waardigheid en vrijdommen terugkreeg. Deze vorst ging in 1603 tot den Islam over. Hij liet het vorstengraf, lo'ko', en de steenen missigit (Moh. bedehuis) te Warë', Palopo bouwen. Beide monumentale bouwwerken, die eenige jaren geleden gerestaureerd werden, worden tot op heden gebruikt.

Het bondgenootschap met Goa duurde voort tot 1666, toen Goa in oorlogsverwickelingen met de V.O.I.C. kwam. Goa was door Bone onder aanvoering van hun vorst La Tënritatta To appatoenroe' aangevallen. In velerlei oorlogsverwickelingen zijnde, vroeg Goa toen hulp van Loewoe'. Pëtta Matinroë ri Malangke besloot zijn zoon, den kroonprins, Pëtta Matinroë ri Tompo' tikka', vergezeld van den Opoe Pabitjara, met een leger naar Goa te zenden. Op zee door storm overvallen, dreven zij af naar Boeton. Hier sloot hij zich aan bij Karaëng Bonto Marannoe, waarschijnlijk zijn oom, die den de V.O.I.C. welgezinden vorst van Boeton beoorloogde. Niet lang nadat hij zich bij het leger van Bonto Marannoe had aangesloten, verscheen Speelman met zijn vloot voor de kust. Cornelis Speelman was door de V.O.I.C. benoemd tot superintendent over de Oostersche Quartieren. Aroeng Palakka, die aan de zijde van Speelman tegen de Makassaren zou strijden, had van gijzelaars vernomen, dat „een magtige vloot der Makassaren na Bouton ten oorlog was uitgeseth”. De Zuid omvarende, „waar men intusschen trachtte so veel schade te doen als 't doenelijk waere”, was hij naar Boeton gekomen, waar bleek, dat de berichten, voor Makassar ontvangen, juist waren. Na een korte doch heftige verdediging gaf de Karaëng Bonto Marannoe zich gewonnen. Met Karaëng Bonto Marannoe werd ook de kroonprins van Loewoe' en de Opoe Pabitjara gevangen genomen. Hun schepen werden voor een deel verbrand en de rest in bezit genomen. Een groot schip met 18 bassen van den vorst van Loewoe' werd onder den naam van „Macassars schade” aan de vloot van Speelman toegevoegd. De nog jonge prins, waarschijnlijk was hij pas 15 jaren oud, werd op de „Vlieland” vastgehouden. Speelman had hem „uyt pure goedheyd versekert van zijn leven ende te bevrijden van alle mishandelingen ende misbruyck, navolgens de christelijke maniere en sedigheyd” en verder beloofd hem in zijn land te herstellen en te beschermen tegen eventueele wraak van Makassar. In 't verloop van den strijd werd hij met enkele

andere voorname gevangenen naar Batavia opgezonden, waar hij vermoedelijk 21 Oct. 1667 aankwam. Hier wist hij met den zoon van Bonto Marannoe te ontvluchten en Bantam te bereiken. Een Loewoe'sche overlevering, die mij mondeling werd meegedeeld, zegt, dat toen de in gevangenschap zittende prins hoorde, dat het Bonesche leger onder aanvoering van Aroeng Palakka begon te wijken voor de overmacht der Makassaren, hij den wensch te kennen gaf om met de inmiddels uit Loewoe' gekomen troepen Aroeng Palakka te helpen. Aroeng Palakka had een leger naar zijn landgenooten gezonden om die te helpen tegen de invallen van Makassaarsche benden. Al spoedig was gebleken dat zij niet tegen deze benden opkonden; zij waren verslagen en gevlucht naar Loewoe'. De vorst van Bone, die deze hulp van Aroeng Palakka had aanvaard, vreesde voor straf van Goa en vluchtte mee naar Loewoe'. Deze koning van Bone, La Madaremme, had een vrij groot leger van Loewoereezen bij elkaar weten te krijgen en was naar Goa gekomen om aan de zijde van de Compagnie te strijden. Aan het hoofd van dit leger streed de jonge Loewoe'sche prins, aan wiens hulp Aroeng Palakka de overwinning op de Goareezen had te danken. Pëtta Matinroë ri Tompo' tikka' werd nu in vrijheid gesteld en vertrok naar Loewoe', waar zijn neef na het overlijden van zijn vader op den troon was gekomen. Met het zwaard veroverde hij den troon op dezen neef, die naar zijn meening onrechtmatig over Loewoe' regeerde. Hij werd verbannen naar Polo Ka' en wordt sindsdien To-Maoë Polo Ka' genoemd. Polo Ka' is waarschijnlijk een verbastering van Poeloe Kap, d.i. Kaap de Goede Hoop. Volgens mijn zegsman werd Pëtta Matinroë ri Tompo' tikka' door de Hollandsche vloot naar Warë' teruggebracht. Men landde bij een plaatsje, iets ten noorden van Palopo, dat sindsdien Balandaë heet, naar Belanda, d.i. Wolanda, Hollanders die daar voor 't eerst Loewoe's bodem betraden.

Bij de rijkssieraden van Loewoe' bevindt zich een paneel, voorstellende het portret van Aroeng Palaka. Dit paneel moet ook uit dezen tijd afkomstig zijn.

Door de vele successen van de Compagnie was de vijand tot de overtuiging gekomen, dat de macht van de Hollanders grooter dan ooit was geworden. Speelman wist hier gebruik van te maken en stelde voor „om een eind te maken aan het vergieten van onschuldig bloed door de Compagnie en haar bondgenooten een redelijke satisfactie te geven". Na langdurige onderhandelingen had 18 November 1667 te Boengaja in Goa „de verseegeling en onderteekeninge van het Bongaaisch tractaat plaats; naar aenroepinge des Heeren naame, eerst door de Macassaren regeeringe en onse bondgenooten op de Alcoran, en die vanwege de Compagnie uyt UEde name op 't Evangelium, de eed solemneelijcke gedaen." Het voordien zoo machtige Goa werd aan den wil van de Compagnie onderworpen. Met de andere staten op Celebes mocht Goa slechts in

bondgenootschap leven. Loewoe' was hierdoor ook weer een vrije staat geworden. Z'n vorst Pëtta Matinroë ri Tompo' tikka' erkende de oppermacht van de Compagnie. Loewoe' trok zich nu als 't ware van het tooneel terug. Het werd een weinig meer beteekenende staat, die zich alleen nu en dan met Bone in verbinding stelde.

In 't begin van de 18e eeuw was deze Bonesche invloed zeer sterk. Zelfs de handels- en scheepswetten werden door den vorst van Bone, La Pataoe, die van 1696 tot 1714 regeerde en die door het Gouvernement tevens tot Matjoa Baloe' (Hoofd van handel) was benoemd, ook voor Loewoe' geregeld.

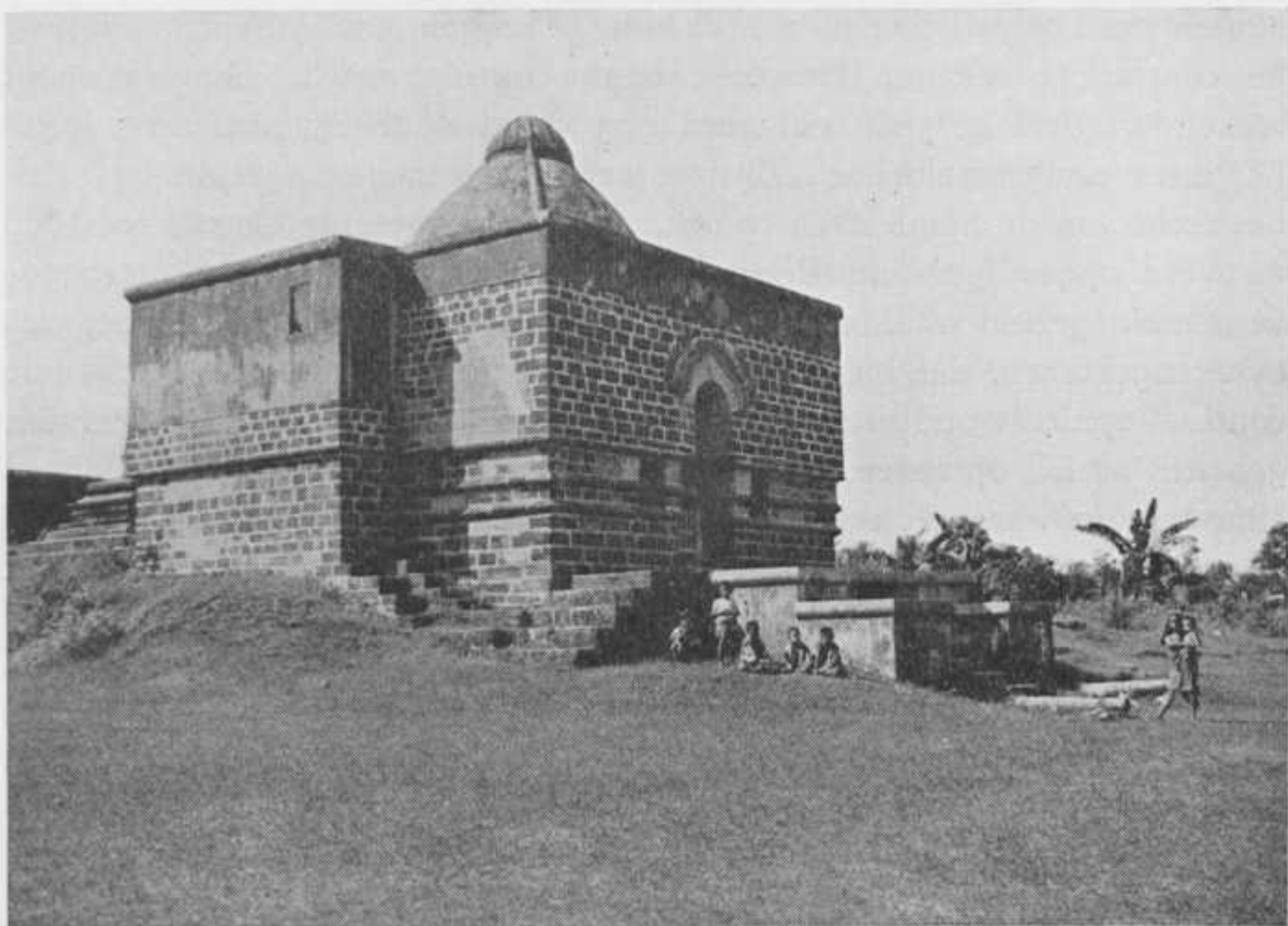
Nadat Goa (Makassar) door het Gouvernement was overwonnen, nam Bone steeds meer in macht toe. Tot ver buiten de grenzen van Celebes deed het z'n macht gevoelen. Het wist zelfs in het gebied van den sultan van Djohore-Riouw-Lingga een zoo belangrijke positie te bemachtigen, dat in de 18e eeuw steeds een onderkoning uit een hunner aanzienlijke geslachten den sultan ter zijde moest staan. Het werd den sultan zoo lastig gemaakt, dat hij in 1745 zich om hulp tot de Compagnie wendde. Het Gouvernement kwam hierdoor in oorlogsverwickelingen met z'n vroegere vrienden, de Boegineezen. Maar niet alleen buiten de grenzen, ook in eigen gebied veroorzaakten zij het Gouvernement veel moeilijkheden. Z.W.-Celebes van die dagen is wel de heksenketel van Celebes genoemd. Met moeite werd hij in bedwang gehouden. Ook Loewoe' vervreemde daardoor van de Compagnie. Toen het bekend werd, dat het Nederlandsch Gouvernement zich opmaakte om Bone te tuchtigen en de voornamen in Bone beraadslaagden over wat zij doen zouden, zei Loewoe's afgevaardigde: „Aarzel toch niet, mijn heer en meester, om de Hollanders het hoofd te bieden. Allen die zich op de schepen bevinden, neem ik voor mijn rekening. Zes van mijn volgelingen verstaan de kunst om drie dagen en drie nachten onder water te blijven. Hen wil ik uitzenden om al de schepen der Hollanders van onderen te doorboren, totdat zij zinken onder de oppervlakte der zee”.

Toen de vorstin Pëtta Matinroë ri Tippoeloe'ë, een kleindochter van Pëtta Matinroë ri Tompo' tikka' in 1740 kinderloos gestorven was, maakte Loewoe' zich vrij van den invloed van Bone. In 1741 koos het de zijde van de Oost-Indische Compagnie, die toen onder Admiraal Smout oorlog voerde met Wadjo'. Nadien oefenden de vorsten van Wadjo' en Soppeng grooten invloed in Loewoe' uit. De Soppengsche vorst, die tijdens het Engelsche tusschen-bestuur regeerde (1782—1820), was met Loewoe's vorstin We Tanriwaroe Matinroë ri Palopo gehuwd. Twee rijksgrooten, die van moederszijde uit het Wadjo'sche vorstenhuis afstamden, waren in Wadjo' groot gebracht. Zij waren neven van deze Loewoe'sche vorstin. Het is begrijpelijk, dat door deze familieverhoudingen Soppeng en Wadjo's invloed in Loewoe' duidelijk merkbaar was. De vorstin We Tanriwaroe Matinroë ri Palopo met haar zoon, den

erfprins, waren het Gouvernement zeer genegen. Door troonopvolgingsmoeilijkheden in Soppeng en Sidenreng konden zij aan hun genegenheid geen uitvoering geven. Het Gouvernement, dat zich in die dagen de welvaart en rust van Celebes zeer aantrok, deed alle moeite om orde op zaken te stellen. De Gouverneur-Generaal Baron Van den Capellen kwam in 1824 zelf naar Makassar om te trachten de zaken in het goede spoor te brengen. Hij zond brieven aan alle hoven van Zuid-Celebes. Ook Loewoe' ontving dit schrijven met veel eerbied. De regeeringscommissarissen Mr. J. H. Tobias en J. D. van Schelle maakten reizen naar verschillende rijkjes op Zuid-Celebes. Zoo kwam Mr. Tobias naar een gedeelte van Wadjo', om door persoonlijke onderhandelingen te trachten een even gunstig resultaat met dit gebied te krijgen als verkregen was met de vorsten van Mandar en Enrekang, waarmee handelsbetrekkingen en verbintenissen aangeknoopt waren. De resultaten in Wadjo', Loewoe' e.a. waren echter gering. Den 4den Juli boden de regeeringscommissarissen den Gouverneur-Generaal wel een rapport aan met een concept voor een nieuw contract met Bone, Goa, Sidenreng, Loewoe' e.a., en energieke voorstellen met uitgewerkte plannen tot bevordering van rust, vrede, handel en welvaart, maar Loewoe', onder invloed van Wadjo', was niet voor onderteekening te vinden.

De staatkunde van onthouding ten aanzien van de meeste Buitenbezittingen, door Gouverneur-Generaal Van den Bosch krachtig voorgestaan en door vele van zijn opvolgers nagevolgd, gaf aan het gewirwar en onderling geoorloog van de vele staatjes op Zuid-Celebes verder vrij spel. Bone vooral wist z'n expansiezucht bot te vieren en deed alsof er geen Nederlandsch Gouvernement bestond. Dit leidde in 1859 tot een militair optreden tegen Bone. Wel mislukte de eerste expeditie, maar een tweede in 1860, onder leiding van Generaal Van Swieten, bracht de Boneërs tot onderwerping. Het bleek, dat in dezen strijd Wadjo' en Loewoe' Bone's bondgenooten waren geweest. 4 Februari 1860 werd een nieuw contract met Bone gesloten.

Juli 1861 werd de Assistent-Resident J. A. Bakkers per stoomschip „Etna” naar Bone gezonden om de bondgenootschappelijke betrekkingen, voortvloeiend uit het ten vorigen jare gesloten contract, te onderhouden. Verder moest hij Loewoe' bezoeken, om te trachten de regeering van dat land ook tot een contract met het Ned.-Ind. Gouvernement te doen besluiten. Tijdens de tweede Bonesche expeditie had hij in Februari Loewoe' ook bezocht. Hij was er toen ver van vriendelijk ontvangen. Zijn ervaringen waren nu meer hoopgevend. De vorst van Soppeng, Tonampeng Aroeng Sengkang, die zijn medewerking tot het slagen van dit plan had toegezegd, had voorbereidend werk gedaan. Schriftelijk had hij den vorst van Loewoe' aangeraden zijn voorbeeld te volgen. „Loewoe' en Soppeng, die zoowel tijdens het Engelsche tusschenbestuur, als met de V.O.I.C. altijd vrienden van het bestuur en de Com-

Graf van Aroeng Palaka.

pagnie geweest waren, moesten dit nu ook van het Ned.-Ind. Gouvernement worden en blijven". Een afschrift van het met Soppeng aangegane contract had hij ter lezing en beoordeeling bij zijn schrijven gevoegd. De vorst van Loewoe', Pëtta Matinroë ri Limpomadjang, was een neef van den vorst van Soppeng. Zijn moeder met haar zuster, die tante's van den vorst van Soppeng waren, hadden grooten invloed op den vorst van Loewoe'. Tijdens het onderhoud met den Assistent-Resident Bakkers toonden zij hem de gouden buikplaat, „Sembangang" genaamd (een versiersel dat om het lijf gedragen wordt), ongeveer 15 cm. lang en 10 cm. breed. Op deze elliptisch gevormde plaat, die van Europeesche afkomst is, staat in het midden in het Engelsch en langs den rand in het Boegineesch gegraveerd: „Presented in the year 1814 by the British Government to the Rajah of Sopeng as a token of friendship and esteem and in testimony of his attachment and faithful services". Met nog eenige wapens werd zij door het Engelsch tusschenbestuur aan den vorst van Soppeng, die met een vorstin van Loewoe' gehuwd was, gegeven. Na zijn overlijden heeft zijn vrouw de gouden plaat mee naar Loewoe' genomen en deze behoort nu tot de rijksornamenten, terwijl de wapenen in Soppeng gebleven zijn. Dit alles bevorderde een zeer vriendschappelijke samenspreking. Het gelukte den heer Bakkers dan ook ge-

zanten van Loewoe' mee naar Makassar te krijgen, om 11 September 1861 het contract te teekenen. De vorst, die dit contract met het Gouvernement teekende, stierf in 1880 en werd opgevolgd door zijn oudtante Pëtta Matinroë ri Temmaloelloe'. Zij was zeer gouvernementsgezind en zocht het recht van de handelaren te behartigen. Zij regeerde slechts tot 1883 en werd opgevolgd door Pëtta Matinroë ri Matëkko, die minder gouvernementsgezind was. In het in 1861 met Loewoe' gesloten contract was overeengekomen, dat bij het optreden van een nieuwen vorst het oude contract opnieuw onderteevend of vernieuwd moest worden. Dit was niet gebeurd bij het optreden van Datoe Matinroë ri Temmaloelloe'. Tijdens haar bestuur waren er echter geen moeilijkheden voorgevallen.

Loewoe' had zich in het contract verbonden aan alle schepen, die op de kusten in nood mochten geraken, bijstand te verleen, de schipbreukelingen te verzorgen en zich geen van de goederen toe te eigenen. Volgens de vroeger in Loewoe' heerschende rechten was het juist een vereischte om schipbreukelingen, die uit zee op hun kusten kwamen aandrijven, om het leven te brengen en hen van hun goederen te berooven, daar zulke menschen volgens hun oude begrippen door God verdoemde wezens waren.

Het stuk van strandrecht was hun dan ook wel eens te machtig geworden, zoodat het Ned. Ind. Gouvernement een enkelen keer gekomen was met den eisch tot betaling van schadevergoeding. In het begin van 1883 waren twee Chineez, in een kleine prauw van Bone naar Wadjo' varende, door een hevigen westenwind overvallen en naar Bengkoka afgedreven. Een neef van de in 1879 overleden vorst van Loewoe' had ze daar aan wal gelokt, vermoord en van goederen beroofd. Het Ned.-Ind. Gouvernement meende dit in het belang van z'n onderdanen en bondgenooten niet te kunnen gedoogen en te moeten straffen om herhaling te voorkomen. De Loewoe'sche overheid werd verantwoordelijk gesteld en moest een boete van f 640.— voor het vermoorden van vier menschen en f 800.— voor vergoeding van de geroofde goederen betalen. De in 1883 opgetreden vorst weigerde dit en toonde zich tevens afkeerig van het vernieuwen van het contract met het Ned.-Ind. Gouvernement. Hij meende hiervan vrij te zijn, omdat het ook niet van de vorige vorstin gevraagd was. De Assistent-Resident J. Bensbach, die in November 1886 naar Palopo gezonden was om deze zaak te regelen, werd door den Opoe Patoenroe vrij onwelvoegelijk behandeld. Wel maakte een andere rijks-groote later zijn verontschuldiging over dit ongepaste optreden, maar tot een overeenstemming kwam het niet. Pas na bemiddeling van den Soppengschen prins, die met het Loewoesche hof verwant was, gelukte het 15 September 1887 den vorst tot het sluiten van een nieuw contract te bewegen.

Het Nederlandsch gezag, dat zich ook nu nog schijnbaar tevreden stelde met de erkenning van suprematie, was van weinig waarde voor de eco-

nomische en culturele verheffing van de bevolking. Slechts ons aanzien bij andere volken was er mee gediend. De bevolking bleef in hooge mate onder de willekeur van haar hoofden lijden. Met de wijziging in bestuursbeleid onder Gouverneur Generaal van Heutsz kwam ook daar voor Loewoe' verandering in.

De in 1888 aan de regeering gekomen vorstin We Kambo Daëng ri Sompā trad weer in nauwe relaties met Bone. In 1904 kwam Loewoe' de Boneërs te hulp in hun verzet tegen het Ned.-Ind. Gouvernement. Onder invloed van een paar leden van den rijksraad en den kali (Arab. kādī), den door de Overheid aangestelden rechter, weigerde zij het nieuwe Celebes-contract in 1900 te teekenen. Nadat gouvernementsambtenaren, die in Maart 1904 grensregelingen tusschen Loewoe' en de Possostreek moesten regelen, onbehoorlijk bejegend werden, kreeg de Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden bij Gouvernementsbesluit van Juni 1905 de opdracht ten opzichte van Loewoe' afdoende maatregelen te treffen. Aan het Zelfbestuur moesten bepaalde eischen betreffende nakoming van de in 1900 gedane belofte tot regeling van de noordelijke grens gesteld worden. Voor straf, dat Loewoe' zoo lang getreuzeld had, zou het afstand moeten doen van de Possostreek en de z.g.n. „Korte verklaring” door Generaal van Heutsz en Dr. Snouck Hurgronje voor de Atjehsche zelfbesturen ontworpen en later eenigszins gewijzigd ook voor andere zelfbesturen gebruikt, moeten onderteekenen. In die „Korte verklaring” belooft de zelfbestuurder opvolging van alle bevelen, hem namens den Gouverneur-Generaal gegeven en verklaart hij het bestuur over zijn landschap uit handen van den Gouverneur-Generaal te aanvaarden. Loewoe' zou ook de slavernij moeten afschaffen, alsook het pandelingschap. Deze eischen zouden gerekend worden als te zijn afgewezen, wanneer uiterlijk binnen 14 dagen geen toestemmend antwoord was ingekomen.

9 September 1905 kwam een kleine troepenmacht van een half bataljon infanterie met eenige genietroepen, onder commando van den majoor der infanterie, De Wijs, gesteund door een marine-landingsdivisie, voor de reede van Palopo. De bevelhebber had in opdracht: „1e. In algemeenen zin de inwilliging van de eischen van het Gouvernement af te dwingen. 2e. Wanneer aan het ultimatum gevolg wordt gegeven, de hoofdplaats Palopo te bezetten door troepen van de landmacht. 3e. Wanneer binnen een etmaal geen in alle opzichten bevredigend antwoord is ontvangen of wel voor dien tijd eenige vijandelijkheid is gepleegd, dadelijk aanvangen het verzet gewapenderhand te breken, zich in het bezit te stellen van de rijkssieraden en gevangen te nemen de bestuurder van Loewoe' en hare naaste familieleden, alsmede den hoofdleider van het verzet, met name den Opoe Tjënning (kroonprins) en den Opoe Patoenroe (hoofd van de Hadat).”

10 September werd een geheel onvolledig antwoord op het ultimatum

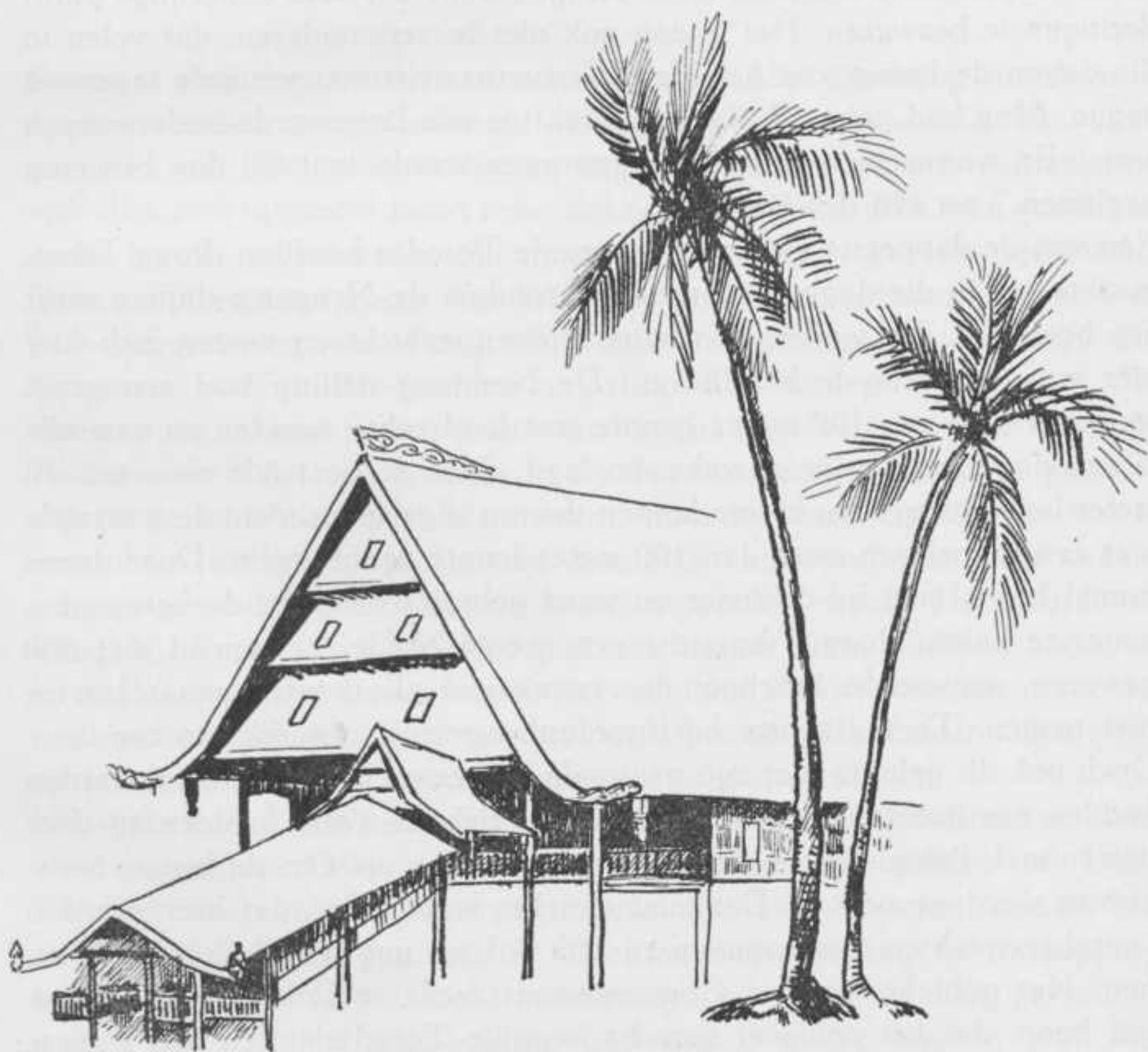
ontvangen. Den volgenden dag werd met de bezetting van Palopo begonnen. Palopo was een aaneenschakeling van verschillende kampongs met in het midden „La lambata”, het verblijf van den vorst, door de Loewoereezen als een heilig oord beschouwd. Het was een rechthoekige ruimte ongeveer 400 m. lang en 300 m. breed, door een ongeveer 8 m. dikken aarden wand met een gracht er omheen omsloten. Een 6 m. breede kruisweg doorsneed de Lalë'bata, d.i. binnen den ringmuur. De vier toegangen waren van een houten poort voorzien. In deze Lalë'bata stonden vier huizen: de steenen missigit, een hecht gebouw van ouden stijl, de „salassa'”, het paleis van den vorst, en twee mindere woningen, door leden van het zelfbestuur bewoond.

Bij een verkenningstocht op 10 September was gebleken, dat het beste geland kon worden bij kampong Balandaë, waar men nu zonder tegenstand te ondervinden aan wal ging. Van Balandaë werd opgetrokken naar kampong Patene en verder Palopo genomen. Veel gevochten is er in de buurt van Palopo niet. Het huis van den Opoe Patoenroe bleek in der haast verlaten te zijn. Alleen uit het huis van den Opoe Tjënning, den kroonprins, werd ernstige tegenstand geboden. De woning van de vorstin was verlaten, ongeveer een derde deel van de rijkssieraden was achtergelaten onder de hoede van één der bewaaksters. Ook de bevolking van de omliggende dorpen was gevlucht, een gedeelte der wapenen achterlatende. Bij het vorstelijk verblijf werd het bivak betrokken. Den volgenden dag ging de Europeesche Compagnie het spoor van de gevluchte vorstin volgen, doch zonder succes. Zij werd niet gevonden. Een week later kwam zij met haar gemaal zich vrijwillig aanmelden en onvoorwaardelijke onderwerping aanbieden. Den 19den September teekende zij de „Korte verklaring”. Reeds 14 dagen na de vermeestering van Palopo schreef de excursie-commandant aan den bevelhebber der expeditie: „De toestand in Loewoe' laat alleszins vermindering van troepen toe. Alle voorname hoofden, die wegens de afstand tot Palopo daartoe in staat waren, hebben zich aangemeld. De houding der bevolking is vreedzaam”.

Eind September werd bericht ontvangen, dat de in de Possostreek gevestigde gezant van Loewoe', Ambe' Maä, bezig was de bevolking tegen het Gouvernement op te ruien, met het doel de Toradja's in den in Z.-Celebes gevoerden strijd te betrekken. Troepen vanuit Menado, Makassar en Loewoe' werden naar de Possostreek gezonden. Begin November werd de civiele Gezaghebber van Loewoe' naar de onderhoorigheden van het landschap gezonden om den algemeenen toestand op te nemen en te trachten aanraking te krijgen met hoofden en bevolking. Over het algemeen toonde men zich vriendschappelijk gezind. In Wotoe stuitte hij op tegenstand. De uit Posso terugkeerende troepen ondervonden eveneens in Wotoe verzet. De oudste zoon van den Palembang Oeragi had dit georganiseerd. 16 November kwam het tot een treffen. De vijand

werd met kracht aangevallen en uit al zijn ingenomen stellingen verdreven. Toen de inmiddels naar Paloppo teruggekeerde gezaghebber 18 November met de „Borneo” voor Wotoe meerde, vond hij de rust weer hersteld.

In verband met de berichten, dat Ambe' Maä te Wotoe opnieuw het verzet organiseerde, werd den 29sten December weer een colonne daarheen gezonden. 1 Januari 1906 nam zij bij kampong Taroeë een sterk bezette benteng. Den volgenden dag rukte zij op naar het drie dag-marschen ten noordoosten van Palopo gelegen Baeboenta. De breede Rongkongrivier, die overgestoken moest worden, bleek een groote hindernis. De van 3 tot 28 Januari aangewende pogingen bleven zonder resultaat. De rivier was zwaar versterkt en tengevolge van het zeer ongunstige weer sterk gezwollen en niet doorwaadbaar. 29 Januari gelukte het de rivier over te trekken en kwam het op den linker-oever tot een treffen met den vijand, die hier een stelling had over een uitgestrektheid van $2\frac{1}{2}$ km. Zij bestond uit negen zwaar aangelegde versterkingen, onderling door loopgraven verbonden. Na een kort, krachtig gevecht trok de vijand zich overhaast terug en vluchtte naar Baeboenta. Intus-

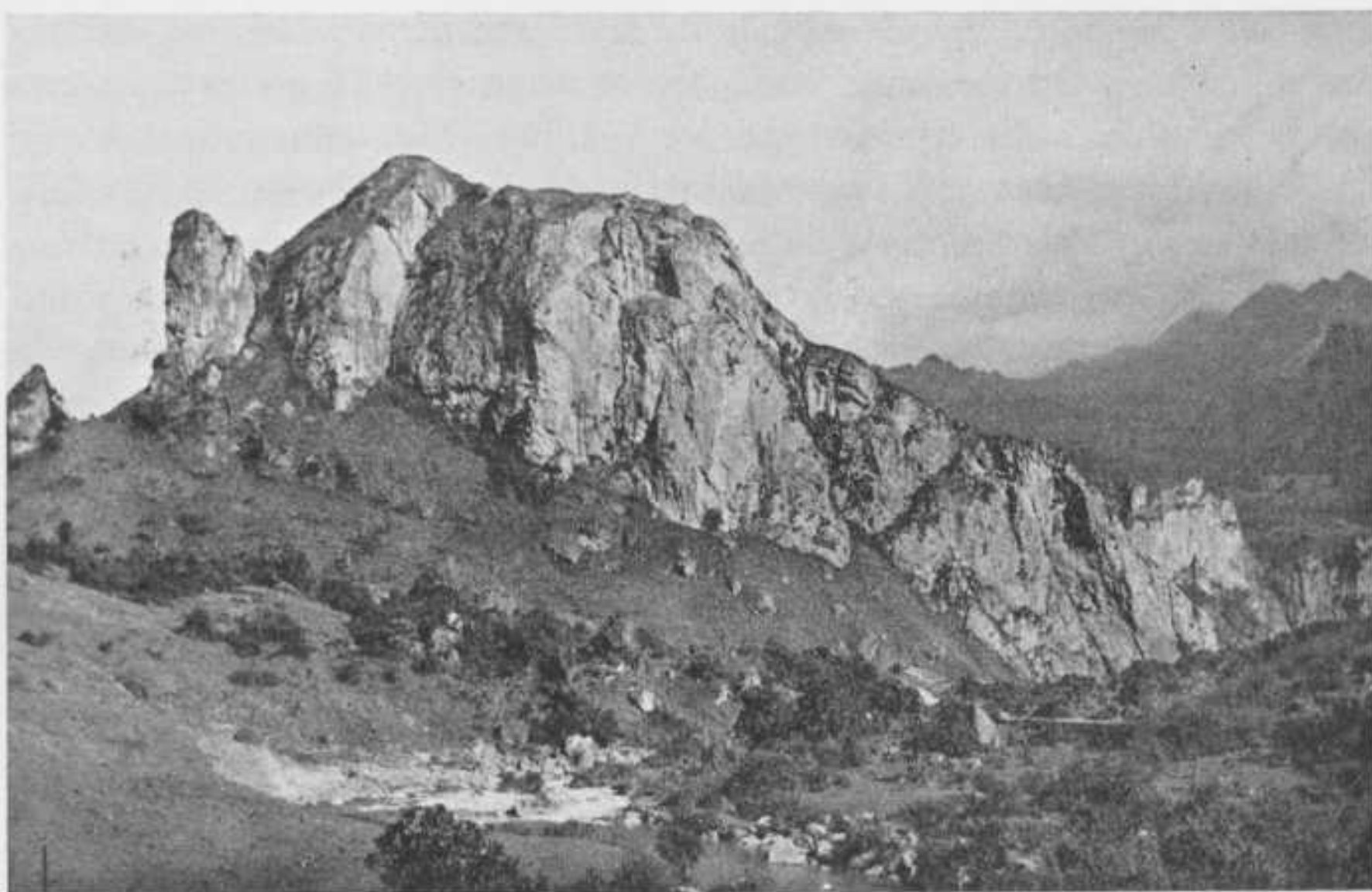
De woning van de Vorstin was verlaten

schen was den 30sten Januari de civiele gezaghebber met de noodige militaire versterking te Boeraoe geland. Zij waren naar het zwaar versterkte Djaladja, de woonplaats van Ambe' Maä, opgerukt en hadden deze kampong genomen.

Op 5 Februari kwam het tot een treffen te Baeboenta. De benteng Baeboenta was een goed versterkte kampong, die uit 30 huizen bestond. Zij was omgeven van een aarden wal van 1 à 2 m. hoog en aan de bovenzijde 1.50 m. dik, met een paalwerk-omheining van 2.50 tot 5 m. hoog, voorzien van scherp aangepunte bamboes, die gedeeltelijk in de 3 m. breede gracht onder water waren opgesteld. Bij de inneming werden enkele voorname personen uit Loewoe' gevangen genomen. Onder hen was de dochter en kleindochter van den Opoe Patoenroe. Van 2 tot 10 Februari doorkruiste de colonne, die Djaladja genomen had, de streek tusschen Djaladja en de Rongkongrivier, doch stuitte nergens op verzet. Eind Februari boden vele invloedrijke hoofden, waaronder twee familieleden van Ambe' Maä, hun onderwerping aan. 19 Maart volgde Ambe' Maä zelf. Hiermee was het verzet in Loewoe' overwonnen.

In de Toradjalanden was het in het begin van deze eeuw een groote chaos. Het volk verteerde zichzelf door onderlinge veeten, roof, brandschatting en strijd. Niemand deed ook maar eenige moeite om deze onderlinge plunderingen te bezweren. Het is dan ook niet te verwonderen, dat velen in die dagen de komst van het Ned. Gouvernement met vreugde tegemoet zagen. Men had gehoord, dat het machtige rijk Bone reeds onderworpen was. „En wanneer een buffel onderworpen wordt, wat zal dan een mug beginnen,” zei één der hoofden.

Eén van de dapperste en meest gevreesde Toradja-hoofden, Pong Tikoe, maakte het in die dagen de bevolking rondom de Nenneng-stelling weer erg benauwd. Zij waren de vesting binnengevlucht en wisten zich hier vier maanden lang te handhaven. De Nenneng-stelling was een groot steengevaarte van 100 meter hoogte met loodrechte wanden en van alle zijden door moerassige sawahs omringd. Aan de oostzijde was een 10 meter lange gang door zware houten deuren afgesloten. Aan de westzijde was een tunnel van meer dan 100 meter lengte aangebracht. Door dezen tunnel kwam men bij de rivier en werd gebruikt om voor de belegerden water te halen. Pong Tikoe, die een groote bende, bewapend met 300 geweren, aanvoerde, beschoot de vesting van alle kanten, maar kon ze niet nemen. Toen trachtte hij door uithongering zijn doel te bereiken. Doch ook dit gelukte niet zoo gauw als hij verwacht had. De belegerden hadden een grooten voorraad voedsel bij zich en water haalden zij door den tunnel. Pas na vier maanden raakte het eten op. Om de laatste maiskolven werd gevochten. Denkend aan het wreede lot, dat hun van den vijand te wachten stond, gaven zij zich ook nu nog niet dadelijk gewonnen. Het gerucht, dat het Gouvernement reeds in Palopo was geland, gaf hoop, dat het ook wel spoedig naar de Toradjalanden zou komen.

.... maakte opnieuw stelling
in de Alla'-vesting

Reeds in drie dagen had men niets gegeten. Met spanning tuurde men op den vierden morgen naar de omliggende hoogten, waarop de vijand gelegerd was. Tot aller verbazing zag men den vijand met achterlating van alles zich in groote haast terugtrekken. Een bode, dien men reeds van verre hoorde schreeuwen „Pompania, Pompania!”, gaf de verklaring. Door de plotselinge komst van het Ned. Gouvernement waren zij verlost.

- Met uitzondering van Pong Maramba' van Rante Pao en Sitto van Kalambe' boden alle hoofden vrijwillig hun onderwerping aan. Zij moesten de in hun bezit zijnde vuurwapenen inleveren en de bentengs slechten. Er bleef een colonne in de Toradjalanden, om na te gaan of aan de gestelde eischen voldaan werd. Spoedig bleek, dat dit wel wat te wenschen overliet. Door Loewoe' heimelijk aangestookt en door Sidenrengers gesteund, boden enkele hoofden openlijk verzet. Het hoofd van Pangala', Pong Tikoe, voldeed niet aan dezen eisch. Telkens zocht hij uitvluchten om aan de herhaalde oproepingen van den commandant der colonne te ontkomen. Eindelijk besloot de commandant naar zijn gebied op te rukken om hem met wapengeweld te dwingen.

- Na verkenning van het bentengcomplex Ka'do'-Tondon-Boentoe Asoe werd begin Juni 1906 getracht bij deze benteng het gebied van Pong Tikoe binnen te rukken. Deze poging mislukte. Den 27en Juni gelukte het, de Lali'-londong-stelling, die de Boentoe-Batoe-stelling te Baroeppoe', waar Pong Tikoe verblijf hield, beheerschte, na een hardnekkig gevecht te nemen. De Lali'-londong-stelling had een 8 meter hoogen wal. Op

ongeveer $2\frac{1}{2}$ meter beneden de kruin was een afrastering van aangepunte bamboe. Op de kruin een gelijksoortige tweede afrastering met tusschen beide afrasteringen een verhakking. De hellingen naar de benteng waren zeer stijl, naar schatting tusschen 35 en 45 graden. Maandenlang wisten Pong Tikoe en de zijnen zich hier tegen het Gouvernement te verdedigen. De Toradja's groeven zich holen in den grond en wisten zich zoo tegen de projectielen, die van een naburige hoogte de vesting binnen geschoten werden, te dekken. Rijst had men voldoende in de schuren om het eenige maanden vol te kunnen houden. En al was het water uit een put binnen de vesting niet voldoende, ook daar wisten zij raad op. Door middel van rottantouwen wisten zij uit een 50 meter lager gelegen put in de sawah's het noodige water naar boven te halen. Op 5 Juli zag de commandant zich genoodzaakt den terugmarsch aan te vangen wegens uitputting van den troep en gebrek aan voorraad. Na versterking ontvangen te hebben, werden toen de bentengs Tondok en Ka'do' op 18 Juli genomen. Boentoe-Asoe, waar 18 Juli nog uit gevuurd was, bleek 19 Juli verlaten te zijn. 26 Juli zond Pong Tikoe vanuit Boentoe-Batoe een brief, waarin hij schreef, dat hij zich oorspronkelijk niet tegen het Gouvernement had willen verzetten, maar door andere Toradjahoofden daartoe was aangezet en dat hij de wapens wilde inleveren, wanneer de andere hoofden dit ook deden.

Tot 23 Juli werd hem tijd gegeven om uitvoering aan zijn plan te geven, daarmee zou hij zijn volk voor verdere nadeelen van den oorlog kunnen sparen. Mogelijk heeft hij in die dagen versterking uit Sawitto gekregen, zoodat van de voorgestelde overgave niets kwam. Eind September kwam de civiele- en militaire Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden op het terrein van actie aan en nam zelf de leiding in handen. Voor de ingangen werden bommen gelegd. Voor men tot opblazing overging werd 26 October eerst nog aan een neef van Pong Tikoe, Tandi Boenna', opgedragen een laatste poging tot sommatie tot overgave van de vesting te geven. Mocht Pong Tikoe daar niet toe kunnen overgaan, dan werd verder eerst nog gelegenheid gegeven aan de vrouwen en kinderen de vesting te verlaten, vóór tot een stormaanval zou worden overgegaan. Pong Tikoe bood toen zijn volledige onderwerping aan en leverde alle wapenen en munitie in. Een 900tal mannen met vrouwen en kinderen had hier vier maanden het beleg verduurd. Hij werd hierop door het Gouvernement als hoofd van Pangala' en Baroeppoe' gehandhaafd. Begin Januari 1907 vluchtte hij weer, nu met een vrij geringen aanhang en zocht een schuilplaats op het Karoeagebergte. Bij zijn achtervolging stuitte het Gouvernement op een nieuw verzet. Het hoofd van Rano, Oea Saroeran, had, zoo vertelde hij mij, den voortvluchtigen Somba ri Goa ontmoet. Daar de Compagnie hem vrij dicht op de hielen zat, verleende hij hem hulp om via Rano, Boeakajoe naar Simboeang te komen, om vandaar naar Polewali te vluchten. Zoo was hij in verzet gekomen tegen

het Gouvernement en verdedigde zich in de rotsstelling te Lali. In den nacht van 30 op 31 Januari vluchtte hij met zijn leger naar een door hem opgerichte stelling op de Ambeso. Hier kon hij zich handhaven tot 8 Februari, moest toen weer wijken en maakte opnieuw stelling in de Alla'-vesting. Dit was een groot rotsplateau, waar meer dan 1000 menschen zich onder zijn bescherming stelden. De omliggende dorpen Alla', Paladang en Tobeang waren zwaar versterkt en door vele loopgraven omgeven. Met vele voornamen uit het landschap Doeri, waaronder Aroeng Sossok en Poeanna Mandoedoe verdedigde hij zich hier eenige maanden. Door heiligverklaring van een kind waren de menschen opgezweept tot het uiterste, zoodat aan overgave niet gedacht werd. Geweervuur en het afvuren van licht geschut kon niet tot het gewenschte resultaat voeren. Nadat 11 Maart versterking van een marechaussee-compagnie was gekomen, werd 12 Maart een laatste sommatie tot overgave gegeven. Oea Saroeran en de zijnen wilden zich echter tot het uiterste verdedigen en wezen de sommatie af, waarna tot een stormloop werd overgegaan. Toen de soldaten de benteng binnendrongen, stortten zich velen van de Toradja's in wanhoop van de steilte naar beneden en vielen te pletter op de rotsen. Oea Saroeran, Aroeng Sossok en enkele anderen vluchtten 's nachts naar de Lintik-stelling, doch ook deze viel drie dagen later. In April 1907 meldde zich Oea Saroeran met zijn broer Bombing bij het Bestuur aan. Zij werden naar Makassar opgezonden en verbannen naar Boeton. In Juni 1908 bood Pong Tikoe zich weer aan bij het Gouvernement. Hij werd naar Rante-Pao overgebracht. Toen hij 30 Juni op transport naar Makassar te Pare-Pare weer wilde ontvluchten, werd hij neergeschoten.

Hiermee was ook het gewapend verzet in de Toradjalanden geëindigd. Het Ned. Gouvernement kon toen beginnen met een geregeld bestuur in te voeren. De Toradjalanden werden administratief bij Loewoe' ingedeeld.

Onder toezicht en leiding van den Assistent-Resident van Loewoe' bleef de vorstin We Kombo Daëng ~~Sr. Kompa~~ het Inlandsche bestuur voeren over Loewoe'. Zij overleed den 2den Augustus 1935. Bij besluit van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden werd toen de door de leden van den rijksraad van Loewoe' als opvolger gekozen candidaat Andi Djemma, de kroonprins, tijdelijk belast met de waarneming van de functie van bestuurder van het Landschap Loewoe'.

De Datoe werd in vroeger jaren in het besturen bijgestaan door een in twee groepen verdeelden rijksraad. 1e. De opperste raad, de pakkatenni adëë (die de adat in handen had), bestond uit vier leden. De Opoe-Pa-toenroe was de voornaamste persoon na den vorst. Naar de beteekenis van den naam was hij de man, die zijn bevelen door een ieder deed opvolgen (toenroe). De Opoe Pabitjara, de tweede raad-adviseur, behandelde de loopende zaken. Dan volgde de Opoe Tomãrilalëng, die met de

Opoe Pabitjara handelsbelangen behartigde. Eindelijk de Opoe Balirante, die hoofdzakelijk 's vorsten inkomsten en kleeding verzorgde en daarom ook de Sabannara, d.i. de havenmeester onder zich had. 2e. De andere groep bestond uit negen leden en werd Adě' Asraë genoemd. De eerste drie: de Opoe Mādika ri Ponrang, de Opoe Mādika ri Boea en de Opoe Makole ri Baeboenta vormden een eigen groep, de pangaděrrěng matjowaë, die toezicht uitoefende op de werkzaamheden van de overige leden. De Opoe Wage, anregoeroenna pampawa opoeë, was het hoofd van de afdeeling sirihdoosdragers. Sirih is de ook door de vorsten geliefde inheemsche pruimerij. De Opoe anregoeroenna ata riolongi was het hoofd van het lijfvolk, de bewakers van de vorstelijke woning. De laatste vier: de Opoe Gontji, de Opoe Matjang, de Opoe Kamoemmoe' en de Opoe Lalentonro waren de leiders der aan het hof zijnde prinses, dus van hen, die tot de hofhouding behoorden.

Alleen bij belangrijke staats- en bestuurszaken moesten alle leden van dezen rijksraad zitting nemen; anders hadden alleen de pakatenni aděë de leiding. Hoewel onder leiding van het Hollandsch Bestuur deze functies sterk gemoderniseerd zijn, komen zij bij belangrijke adatbeslissingen nog samen en dienen dan de regeering van advies.

Naschrift.

Voor de uitdrukking: „talloe bato'na" nog het volgende: talloe is het tae'woord voor drie. Bato' wordt gebruikt voor het op rijen stellen van de geoogste padi. De samenvoeging talloe bato'na beteekent hier in overdrachtelijken zin: de drie groote rijken, en komt daarin overeen met het Boegineesche: talloe Bo'tjo, waar ook de drie groote rijken van Zuid-Celebes mee aangeduid worden (zie Boeg. woordenboek Dr. B. F. Matthes bl. 193).

Alle vorstennamen zijn in dit opstel genoemd met hun overlijdensnaam. Bij het overlijden krijgen de vorsten van Loewoe' een anderen naam. To matinroë, d.i. de ontslapene (zie Matthes bl. 338); ri is ons Hollandsche in, zoo beteekent b.v. Matinroë ri Warě' de te Warě' ontslapene.

Veel gegevens voor dit opstel ontleende ik aan mondelinge mededeelingen van oog- en oorgetuigen uit de Toradja's en Paloporeezen. Verder aan mededeelingen van terzake kundige militaire- en burgerlijke ambtenaren. De taalgegevens dank ik aan de hulp van Dr. H. v. d. Veen, taalgeleerde van het Ned. Bijbelgenootschap en van Dr. A. A. Cense, taalambtenaar voor de landschappen in Zuid-Celebes te Makassar. Als bronnen gebruikte ik verder: Het Bongaais verdrag, van Dr. F. W. Stapel. — Nederlands Indië, samengesteld onder leiding van Prof. D. G. Stibbe. — Het Landschap Loehoe, van Oud-Gouverneur D. F. van Braam Moris, e.a. Van deze plaats dank ik allen, die door hun aantekeningen, die bereids weer in dit opstel verwerkt zijn, mij hun hulp verleenden.